

University of Groningen

Aggaeus van Albada (c 1525-1587), schwenckfeldiaan, staatsman en strijder voor verdraagzaamheid

Bergsma, Wiebe

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version

Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:

1983

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Bergsma, W. (1983). Aggaeus van Albada (c 1525-1587), schwenckfeldiaan, staatsman en strijder voor verdraagzaamheid s.n.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

INLEIDING EN VERANTWOORDING

Bruno Becker (1885-1968), slavist en eminent kenner van zestiende eeuwse spiritualisten in het algemeen en van Coornhert in het bijzonder, heeft eens in een, helaas ongepubliceerde, lezing "Mystiek en spiritualisme in de Nederlanden der XVIIe eeuw" (1928)¹ gewezen op enkele desiderata ten aanzien van de radicale stromingen van de Reformatie. Hij achtte een onderzoek nodig in drie richtingen, n.l. de verspreiding van de Nederlandse mystiek der veertiende en vijftiende eeuw en haar invloed op die der zestiende, de invloed van buitenlandse schrijvers op de Nederlandse spiritualisten en mystici en een monografische behandeling van de Nederlandse spiritualisten en mystici der zestiende eeuw. In zekere zin wil ik tegemoetkomen aan enkele van deze wensen van Becker door deze dissertatie te wijden aan Aggaeus van Albada (c.1525-1587), exponent van het schwenckfeldianisme, spiritualist, strijder voor verdraagzaamheid, staatsman en politiek "theoreticus", een figuur die te weinig uit de verf is gekomen in de vaderlandse historiografie. Zestig jaar geleden uitte G.A.Wumkes al de wens: "Dizze ynfryske edelman fortsjinnet in weardige biografy. Scoe der gjin frysksinlich doktorandus yn 'e Nederlândske letterkinde wêze, dy't op Agge fen Albada promovearje wol?"² Hoewel heel wat minder "frysksinlich" dan Wumkes heb ik deze aansporing ter harte genomen. Ook de Duitse historicus Max Lossen had al op deze omissie geweten: "Aggäus Albada verdient als schwärmerischer Anhänger der Lehren Schwenckfelds und eifriger Verbreiter seiner Schriften in einer Geschichte der protestantischen Secten genauere Beachtung als er sie bisher gefunden hat"³.

Tot op heden zijn er slechts drie verhandelingen over Albada geschreven: een artikel van de zo juist genoemde Max Lossen over de Keulse vredesonderhandelingen in 1579, een opstel van de bekende doopsgezinde kerkhistoricus Chr. Sepp over Albada als "evangeliedienaar" en zeer onlangs een artikel van K. van Berkel over Albada en de crisis in de Opstand⁴. Deze artikelen zijn op zichzelf beschouwd voortreffelijke verhandelingen, maar dit wil nog niet zeggen dat de geconstateerde lacune in de historiografie is opgevuld: een wetenschappelijk verantwoorde biografie, waarin recht wordt gedaan aan de politieke en godsdienstige denkbeelden van deze merkwaardige figuur, die trouwens in de beide edities van de AGN niet wordt genoemd, ontbreekt nog altijd. Dit proefschrift wil een poging zijn deze lacune op te vullen.

De vrij omvangrijke correspondentie van Albada met de meest uiteenlopende figuren als Viglius van Aytta, Joachim Hopperus, de cartograaf Mercator, de inquisiteur en bisschop Lindanus, de spiritualist Coornhert, de calvinist Marnix -om enkele namen te noemen- vormt de belangrijkste bron voor dit boek, naast overige archivalia en de door Albada uitgegeven *Acta pacificationis*, voorzien van annotaties. Een gedeelte van deze brieven is reeds gepubliceerd, al in de 17e eeuw door Bertius en Gabbema, in de 19e eeuw door Friedländer vervolgd⁵, maar niettemin zijn tal van brieven niet uitgegeven en liggen verspreid over Westeuropese archieven en bibliotheken.

Ondanks deze uitgebreide briefwisseling zijn er voor een historicus nog vele problemen te overwinnen. Voor Albada's laatste levensjaren hebben we een overvloed aan materiaal, maar over zijn jeugd weten we vrijwel niets, waardoor het moeilijk wordt de geestelijke ontwikkeling van Albada te volgen. Intensieve speurtochten in binnen- en buitenlandse archieven en bibliotheken leverden weliswaar vrij veel nieuw materiaal op, maar toch blijven er nog vele onopgeloste problemen, met name ten aanzien van de biografie. Derhalve heb ik nogal eens mijn toevlucht moeten nemen tot verlegenheidsconstructies als "naar alle waarschijnlijkheid", "vermoedelijk" en "het is niet onmogelijk".

In dit boek heb ik slechts geprobeerd Albada uit te beelden in zijn tijd en heb ik niet geprobeerd hem coûte que coûte in een typologisch schema onder te brengen. Daarbij voel ik mij gesterkt door de benadering die de Amsterdamse hoogleraar I.B.Horst heeft voorgestaan in zijn artikel "Brandpunten in de studie van de Radicale Reformatie": "De benadering van het vraagstuk van het spiritualisme, die het meeste resultaat zal hebben, is waarschijnlijk de bestudering van de individuele Lutheraan of Doper uit de zestiende eeuw in zijn strijd om zijn persoonlijk heil. Dit is zonder meer de beste probleemstelling"⁶.

Zelfs al zou de hedendaagse onderzoeker veel meer materiaal tot zijn beschikking hebben, dan nog blijven er vele problemen: het vergt een groot inlevingsvermogen van de 20e eeuwse historicus om zich enigszins vertrouwd te maken met de ideeënwereld van de zestiende eeuwse spiritualisten. Figuren als David Joris, Hendrik Niclaes, Caspar von Schwenckfeld, Sebastiaan Franck en niet in de laatste plaats Albada zelf, geven hun vele geheimen niet gemakkelijk prijs: pseudoniemen, geheimhouding, versluiserend taalgebruik, allegorese en geheimtaal zijn daar mede debet aan. Dit ondervond ook Chr.Sepp in de vorige eeuw bij het schrijven van zijn studie over Albada.

Bij de voorbereiding van zijn verhandeling over Albada wisselde Sepp geregeld brieven met de Friese bibliothecaris en archivaris Wopke Eekhoff.

"Die Albada" schrijft Sepp, "is in de kerkelijke wereld van dien tijd een merkwaardige verschijning: ik hoop in dat opzigt de eere te geven, die hem toekomt en hem veel te lang onthouden is"⁷. Later kwam Sepp hier nogmaals op terug. Hij was van mening dat de brievenuitgave van Friedländer en het artikel van Lossen alles geven over de staatsman Albada, maar dat hierin aan de theoloog Albada tekort wordt gedaan⁸. Een brief van Sepp van 2 mei 1878 geeft heel aardig de gevoelens weer die ook bij mij boven kwamen bij het schrijven van dit boek; een brief die ook mijn noodzakelijke distantie en betrokkenheid weergeeft⁹:

Waarde Vriend!

Steeds bezig met onderzoekingen en nasporingen betreffende Aggaeus van Albada gevoel ik hoe langer hoe meer sympathie voor 's mans werken en streven. Jammer maar dat tot heden voor mij in zijn loopbaan als schrijver veel duisters blijft. Uit zijn briefwisseling blijkt, dat hij meer dan één geschrift, oorspronkelijk door Schwenckfeld vervaardigd, heeft overgebracht óf in het Latijn óf in het Nederlandsch; doch nu rijst er bij mij twijfel, of die werkjes wel gedrukt zijn geworden; of ze welligt slechts in handschrift onder vrienden en geestverwanten verbreid werden? De zaak is duidelijker uittemaken, indien wij een gedrukt exemplaar in handen hadden. Ik sta dus ook met de vraag hebt gij wel eens iets door Albada uitgegeven in handen gehad? Weet gij ook een middel bij het mij ten gebruik doen worden? Met name gelden die vragen de geschriften die door Mr de Haan Hetteema (de vrije Fries, V, bl. 332) aan Albada worden toegekend. Gaarne zou ik ze onder oogen hebben en hoop, door Uw tusschenkomst dit voorrecht te erlangen. Hier is niets van zijne hand voorhanden. Mijne hoop is dus op de bibliotheken ten Uwer gevestigd. Wees zoo goed, U deze zaak aan te trekken als een punt van veel gewigt voor de letterkundige geschiedenis. Uit de brieven zal ik menige treffende bijzonderheid aan het licht brengen. Hoewel ik met zijn Schwenckfeldiaanse begrippen geen vrede heb, gevoel ik veel sympathie voor zijne milde zienswijze en verdraagzaamheid. In dat opzigt stond hij bepaald boven zijn tijd en werd slechts door weinigen gewaardeerd.

Het eerste hoofdstuk van dit boek omvat de levensloop van Albada, voorzover mogelijk gebaseerd op primaire bronnen en onbekend archiefmateriaal. Sommige problemen worden slechts in dit hoofdstuk terloops vermeld, maar worden in de volgende hoofdstukken systematisch uitgewerkt. Vanwege de onbekendheid en de geografische verspreiding van het gebruikte bronnenmateriaal én vanwege het dikwijls moeilijk te ontcijferen handschrift van Albada, zijn vrij veel brieven, of delen hiervan in de noten, soms ook in de tekst, aldanniet in vertaling, opgenomen. In het tweede hoofdstuk worden de ideeën van de in Nederland weinig

bekende Silezische spiritualist Caspar von Schwenckfeld (1489-1561), Albada's geestelijke leidsman, behandeld. Uitvoerig wordt in dit hoofdstuk ingegaan op de receptie en de bestrijding van de ideeën van de spiritualist Schwenckfeld in de Nederlanden, niet bedoeld als een uitweiding of een intermezzo, maar als een poging de moeilijk grijpbare figuur Albada wat meer reliëf te geven.

De bestudering van Schwenckfelds ideeën werd mij vanuit de Verenigde Staten gemakkelijk gemaakt. Schwenckfeld is n.l. de enige zestiende eeuwse spiritualist die thans nog volgelingen heeft. In de Verenigde Staten leven nog ongeveer 2500 schwenckfeldianen, die onder meer hun leermeester in ere hebben gehouden, door de uitgave van alle geschriften van Schwenckfeld -in Nederland moeilijk te verkrijgen- in een monumentale editie: het *Corpus Schwenckfeldianorum* (1907-1961). Onbekrompen schonk de Schwenckfelder Library een editie van het *Corpus* aan de Universiteitsbibliotheek van de Rijksuniversiteit Groningen.

In het derde hoofdstuk van dit proefschrift worden de godsdienstige opvattingen van Albada behandeld. In het vierde en laatste hoofdstuk wordt de politieke adviseur Albada in ogenschouw genomen. Ter afsluiting wordt de invloed van Albada aan een nader onderzoek onderworpen. In een aantal bijlagen worden enkele brieven en gedichten -die te uitvoerig zijn om te worden aangehaald in het toch al uitgebreide notenapparaat- opgenomen ter ondersteuning en illustratie van het betoog.

Om technische redenen heb ik de titels van boeken in de noten en de bibliografie niet cursief weergegeven; de lezer(es) die zélf gedurende vele weken met een IBM-schrijfmachine heeft gewerkt zal dit ongetwijfeld kunnen billijken. Hopelijk doet dit boek -schriftelijke neerslag van de strijd tussen de geest krijgen of geven- enigszins recht aan deze verdraagzame geest, de enige schwenckfeldiaan van belang en invloed in de Nederlanden.